

Yttrande
Dnr U2021/02459
Regeringskansliet
Utbildningsdepartement
103 33 Stockholm

Stockholm den 30 september 2021

Papper, poddar och ... Pliktmateriallagstiftning för ett tryggt källmaterial (SOU 2021:32)

Sammanfattande synpunkter

Svensk biblioteksförning anser att utredningen genomfört ett grundligt och gediget arbete och är över lag positiv till merparten av de förslag som förs fram. Med en moderniserad pliktlagstiftning skapas förutsättningar för att insamla, bevara och tillgängliggöra uttryck för det offentliga samtalet, oavsett publiceringsform.

Svensk biblioteksförning vill särskilt framhålla att:

- Det är viktigt att syftet med pliktlagstiftningen tydliggörs i lagstiftningen
- Lagstiftningen måste utformas så att den är oberoende av publiceringsform och tar höjd för den tekniska och mediala utvecklingen
- För att lagstiftningen ska vara legitim och praktiskt användbar måste det finnas en tydlig avgränsning av vilka medier som omfattas av lagstiftningen
- Kungliga biblioteket måste ges tillräckliga resurser utifrån dagens upphovsrättslagstiftning att tillgängliggöra det insamlade materialet
- Det är rimligt att begränsa antalet fysiska pliktexemplar enligt utredningens förslag
- Regeringen bör tillsätta en utredning avseende kompletterande medieförsörjning och fjärrlånesystemet

Allmänt

För att upprätthålla yttrandefriheten, och den fria åsiktsbildningen behövs tillgång till kunskap och information. Detta behöver dessutom bevaras över tid så att var och en som vill ges möjlighet att gå direkt till de oförvanskade källorna. Att de samlade tankarna och idéerna som uttrycks/uttryckts bevaras och tillgängliggörs är förstås nödvändigt för forskare,

men självklart även för alla som är intresserade. Det är alltså viktigt ur en demokratisk synpunkt att det finns en lagstiftning som möjliggör detta. Därför har vi en pliktlagstiftning.

Svensk biblioteksförening har, tillsammans med andra aktörer i bibliotekssektorn, under lång tid argumenterat för behovet av att se över dagens pliktlagstiftning. Det stora problemet är att lagstiftningen idag är omodern och inte tar hänsyn till medieutvecklingen, och därför inte kan samla in, bevara och tillgängliggöra stora delar av det som i dag formar det offentliga samtalet för kommande generationer. Dagens pliktssystem för det fysiska materialet leder också till en tids- och kostnadskrävande insamling där sedan stora delar av det som levererats in kastas. Slutligen finns det ett starkt önskemål om att det som samlats in också kan tillgängliggöras för allmänheten på ett enklare sätt. De problem som finns med dagens pliktlagstiftning redovisas tydligt i KB:s studie *Plikten under lupp!* som överlämnades till regeringen 2017.

Det var därför välkommet att regeringen 2019 tillsatte en utredning med ett tydligt direktiv för att möjliggöra en modern och ändamålsenlig pliktlagstiftning. Som inledningsvis nämndes är också Svensk biblioteksförening positiv till stora delar av de förslag som utredningen lämnar. Nedan utvecklar vi några områden som föreningen anser vara väsentliga för den framtida pliktregleringen.

Syfte och omfattning med pliktlagstiftningen

Utredningen föreslår att det övergripande syftet med lagen tydliggörs i §1 i en pliktmateriallag. Föreningen ställer sig bakom detta och instämmer helt i den föreslagna formuleringen i §1. Av detta följer också att pliktlagstiftningen inte ska användas för att lösa andra frågor inom det allmänna biblioteksväsendet, främst medieförsörjningen. Dessa måste ändå hanteras, men bör göras separat och skilt från pliktssystemet. Lagstiftningen föreslås vidare vara samlad oavsett medieform, vilket också är en fördel. Det skapar en ökad tydlighet jämfört med dagens situation och gör regleringen mer hållbar över tid.

Tydlig avgränsning

För att lagstiftningen ska vara legitim och praktiskt användbar måste det finnas en tydlig avgränsning av vilket material som omfattas. Enligt förslaget ska insamlingen ske genom metoderna pliktleverans, rekvisition eller egeninsamling som alla används parallellt. Att kunna använda sig av egeninsamling är helt nödvändigt för att kunna uppfylla pliktlagens syfte om att kunna bevara uttryck för det offentliga samtalet. De krav som ställs på egeninsamlingen är också rimliga enligt föreningens mening.

Svårigheten blir att bedöma vad som ska samlas in givet mycket stora mängder material som finns tillgängligt. Utredningen föreslår att material "ska vara avsett för och riktat till allmänheten här i landet". Digitaliseringens transnationella natur gör det detta till en bedömningsfråga som det inte finns ett utan många svar på. För att uppfattas som rimlig och legitim måste därför den praktiska tillämpningen av den föreslagna lagstiftningen vara klok och transparent. Detta kommer ställa stora krav på KB som ansvarig myndighet.

Tillgängliggörande

Att samla in material utan att tillgängliggöra dessa för forskare och en bredare allmänhet är av ringa värde. Det är framför allt av stor betydelse för forskningens möjligheter att materialet som samlas in är så tillgängligt som möjligt. Men det är även av intresse för den bredare allmänheten. Utifrån dagens upphovsrätt är det endast genom avtalslicenser som upphovsrättsskyddat material kan tillgängliggöras. Dessa har fördelar men också tydliga nackdelar, inte minst omfattande kostnader. Svensk biblioteksforening har därför argumenterat för en omfattande reformering av upphovsrätten på europeisk nivå för att säkra allas rätt till fri tillgång till information och kunskap. Även om implementeringen av upphovsrättsdirektivet i Sverige är kraftigt försenat är det tydligt att den kommande regleringen inte kommer att leva upp till föreningens förväntningar. Svensk biblioteksforening delar därför utredningens bedömning att avtalslicenser är den möjliga vägen att tillgängliggöra upphovsrättsskyddat material som samlas in med pliktlagstiftningen, men beklagar samtidigt detta och menar att det riskerar tillgängligheten.

Ekonomiska resurser och genomförande

I utredningens direktiv framgår det att förslagen som lämnas ska vara kostnadsneutrala för området. Svensk biblioteksforening anser det dock viktigt att påtala att en reformerad pliktinsamling och tillgängliggörande kommer att kosta pengar om det ska kunna göras hållbart och tillgängligt för användarna. Det material som kommer att samlas in kräver omfattande tekniska system för att lagras, bevaras och tillgängliggöras på ett användarvänligt sätt. Med nuvarande upphovsrättslagstiftning kommer tillgängliggörandet också att kräva avtalslicenser för att göra det tillgängligt för allmänheten. Det är därför mycket svårt att se hur detta ska kunna göras på ett effektivt och bra sätt utan tillräckliga ekonomiska resurser. I detta avseende delar föreningen inte utredningens bedömning att den nya lagstiftningen endast initialt leder till ökade kostnader. Utredningen föreslår vidare att den föreslagna lagstiftningen genomförs stegvis. Eftersom förslagen innebär en väsentlig förändring mot dagens pliktreglering är detta fullt rimligt. För en långsiktig lösning behöver dock medel tillföras för att avtalslicenser ska fungera.

Antalet pliktexemplar

Utredningen föreslår att dagens modell med sju fysiska pliktexemplar till utvalda forskningsbibliotek minskas till två, som ska levereras till KB och Lunds universitet. Forskningsbibliotek får därför framöver förvärva material till sitt mediebestånd i likhet med övriga forskningsbibliotek. Svensk biblioteksforening ställer sig bakom detta förslag och delar utredningens argumentation. Pliktlagstiftningen kan inte vara ett sätt att lösa medieförsörjningen och de ökade antalet forskningsbibliotek som tillkommit på grund av utbyggnaden av den högre utbildningen och forskningen gör denna förändring än mer motiverad. Denna förändring är också enligt föreningens mening i linje med vad som uttrycks i IFLA:s uttalande från 2011 om pliktleveranser, vilket även utredningen citerar: "The number of copies required should be limited to the minimum compatible with reasonable contemporary access and long-term preservation for future access. Legal deposit should not be used as a mechanism to provide a country's libraries with gratis publications."

Medieförsörjning

Som nämnts ovan menar föreningen att pliktlagstiftningen av legitimitetsskäl inte ska användas för att lösa medieförsörjningen till forskningsbiblioteken. Det finns dock farhågor

som väckts med anledning av utredningens förslag. Det har bland annat framförts att det minskade antalet fysiska pliktexemplar skulle försvåra folkbibliotekens tillgång till fjärrlån av medier. De senaste åren har hela fjärrlånesystemet också varit omdiskuterat. Flera bibliotek har lyft såväl regionala som demokratiska aspekter kring allas tillgång till medier och aktuell forskning. Svensk biblioteksörening hade gärna sett att denna fråga hade hanterats inom ramen för en nationell biblioteksstrategi. I avsaknad av en sådan vore det rimligt om denna fråga blev föremål för en särskild utredning.

I detta ärende har Svensk biblioteksöreningens generalsekreterare Karin Linder beslutat. Björn Orring har varit föredragande.